

יום האישה תשפ"ו

"כי שמורים ברגלי זיכרונות" (רחל) - דורות של חינוך למחול בישראל

פתיח: השנה בחרנו להתחקות אחר צעדיהם של נשים, מורות ותלמידות מייסדות המחול האמנותי בישראל. מצאנו שלנשים אלו הייתה השפעה אדירה על הדור שבא אחריהן ועל הדור שבא אחריהן ועד ימינו אנו. בשל כך בחרנו ליצור מעיין תרשים, סכמה שישפוך אור על הקשרים הרבים, ההשפעות וההתפתחות של המחול בישראל באמצעות אותן נשים. איפה תמקמו את עצמכם על התרשים?

גרטרוד קראוס (1901-1977): מורה וגורו של מחול ההבעה בישראל. השתייכה לצמרת מחול ההבעה בוינה בשנות ה-20, ואף הייתה אסיסטנטית של לאבאן. בשנת 1933 החליטה לעזוב את וינה בעקבות עליית הנאצים, ובשנת 1935 עלתה לארץ והשתקעה בתל אביב. עם הגעתה לארץ פתחה סטודיו בביתה והקימה להקת מחול, ובהמשך פתחה סניף נוסף בתל אביב. היא לימדה בסגנון מחול ההבעה גרמני, אך באופן ייחודי לה. קראוס טיפחה את המחול האמנותי בסגנון מחול ההבעה הגרמני בארץ ורקדנים ואומנים רבים למדו אצלה. במהלך השנים היא לימדה גם באקדמיה למוסיקה ומחול בירושלים.

מיה ארבוטבה (1911-1990): חלוצה בהוראת הבלט הקלאסי בארץ ולצד עבודתה האמנותית סייעה בהתנגדות למשטר הבריטי. בשנת 1938, לאחר קריירה בבלט האופרה של ריגה וסיוור הופעות רסיטלים בבירות אירופה, הגיעה מיה ארבוטבה להשתקע בתל אביב, במטרה לפתח בארץ את הבלט הקלאסי. ב-1940 הצטרפה לבית הספר של משפחת אורנשטיין ובשנת 1940 הקימה בתל אביב בית ספר לבלט, ובהמשך גם להקה. רבים מתלמידיה הפכו לרקדנים ברבות הימים בארץ ובחו"ל. הסטודיו שלה היה בין היחידים בארץ המצויד ברצפת עץ, בר, מראות ופסנתר.

נירה פז (1935-2021): רקדנית ומורה למחול. בגיל 14 החלה ללמוד בבית הספר למחול של גרטרוד קראוס. בשנים שלאחר מכן למדה אצל מיה ארבוטבה ויהודית אורנשטיין. המשיכה את קריירת הריקוד שלה בניו יורק ולאחר ששבה לישראל רקדה בלהקת בת דור, הבלט הישראלי ולהקת המחול בת שבע עד פרישתה מתפקידי ביצוע ומעבר לניהול אמנותי של להקת המחול בת שבע 2. במקביל ובמשך שנים רבות, לימדה בלט קלאסי ומתודיקה באקדמיה למוזיקה ומחול בירושלים, מרכז ביכורי העיתים וסמינר הקיבוצים. אחת מתלמידותיה הבולטות הייתה טליה פז, ביתה.

טליה פז (1968): רקדנית סולנית המופיעה בערבי סולו במגוון יצירות בפסטיבלים ברחבי העולם. רקדה בלהקת המחול בת שבע, בלט סקפינו-הולנד, בלט קולברג-שוודיה ולהקת VD8 לונדון. טליה זכתה במספר רב של פרסים בינלאומיים ועבדה עם בכירי הכוריאוגרפים בעולם בהם: אוהד נהרין, ירי קיליאן, מץ אק. היא מורה בכירה לבלט קלאסי ובתה של נירה פז שהייתה גם מורתה למחול בילדותה.

רינה ניקובה (1898-1974): פרצה דרך בסינטזה של בלט רומנטי עם מחול מקומי בייחוד זה שמקורו בעליה מתימן. ראתה במחול המקומי ובזה של התפוצות נכס שחובה להתייחס אליו. ייסדה להקה שהתבססה על תרבות היהודים ממוצא תימני. ניקובה למדה בלט בבית הספר לבלט בסנט פטרסבורג. עם המהפכה הבולשיביקית עברה לברלין ובשנת 1925 הגיעה לארץ כתיירת ונשארה. אז גם הקימה בתל אביב סטודיו לבלט לצד ניהול אמנותי של להקת הבלט של האופרה הארץ-ישראלית בין השנים 1925-1927. בשנת 1931 הקימה את להקת התימניות בה לקחה חלק גם הפרימה בלרינה רחל נדב, להקה שהופיעה גם בארץ וגם בחו"ל. בשנת 1940 עברה לירושלים, שם הקימה את הסטודיו שלה, ומיקומו של מרכז עפרון למחול, בית להקת הורה ירושלים הוא זכר לביתה שהיה בנוי שם, אותו הורישה לאחר מותה לעיריית ירושלים, בתנאי שישימש בית לאמנות.

רחל נדב (1912-2003): נולדה בעדן שבתימן ועלתה עם משפחתה לארץ ישראל. בשנת 1931 נפגשה עם הכוריאוגרפית רינה ניקובה והייתה ליד ימינה ורקדנית ראשית בלהקת הבלט התימני. בהמשך יצאה לקריירה של כוריאוגרפית ללהקתה שלה שגם עסקה בשילוב המחול התימני עם הבלט הקלאסי והוזמנה להופיע בכנס המחולות הראשון בקיבוץ דליה. לאחר מכן המשיכה לניו יורק ושהתה שם מספר שנים שם זכתה למלגת לימודים ממרתה גרהם ושנת הופעות עם להקתה. בשנת 1961 חזרה לישראל והשתקעה במושב אביעזר, שם עבדה עם עולים מהודו ויצרה להקת מחול מבוססת על מחול הודי.

מרגלית אורנשטיין (1888-1973): למדה אצל רודולף פון לאבאן, ז'ק דלקרוז ופרופסור בונדווייזק. עלתה ארצה בשנת 1922 עם בעלה, האדריכל יעקב אורנשטיין, אשר בין היתר תכנן את אולם התא"י בשדרות רוטשילד. מרגלית ייסדה בתל אביב את "סטודיו אורנשטיין" והיא אימן של הרקדניות יהודית ושושנה אורנשטיין. עד תחילת שנות ה-30 היה מקום זה היחיד ללימוד מחול מודרני בארץ-ישראל, אך נלמדו גם שיטות רבות נוספות כגון מחול ההבעה, התעמלות ובלט. השיעורים בסטודיו התנהלו על רצפת אריחים, בחדר בלי בר ובלו מראות, אבל עם פסנתר. התלמידות, הגיעו מרחבי הארץ התאמנו בטוניקות לבנות, שערן קשור בסרט, כפי שהיה מקובל באירופה בהשראת איזדורה דאנקן.

יהודית אורנשטיין (1911-2008): נולדה באוסטריה והייתה מחלוצות המחול בארץ. היתה בתה של מרגלית אורנשטיין, כוריאוגרפית ומייסדת הסטודיו הראשון למחול מודרני בישראל, ואחותה התאומה של שושנה, שלצדה זכתה להכרה כרקדנית בצמד "האחיות אורנשטיין". בשלב מאוחר יותר הפכו יהודית ושושנה למורות בסטודיו של אמן בתל אביב, שפתח סניפים גם בחיפה, אותו היא ניהלה, ובירושלים. אורנשטיין, יצרה כוריאוגרפיות בין היתר לאופרה הישראלית, היתה בבגרותה חוקרת ומבקרת מחול והרבתה להרצות בנושא בארץ ובחו"ל. היא הקימה את הסמינר הראשון למורות בתל אביב ואת מגמת המחול בבית הספר התיכון רננים, והיתה חברה במועצה הראשונה לתרבות.

שושנה אורנשטיין (1911-1998): הייתה דמות מרכזית ומשפיעה בהתפתחות המחול המודרני וסגנון "מחול ההבעה" בישראל, בתה של מרגלית אורנשטיין ואחותה של יהודית. יחד עם אמה ואחותה, היא פעלה ב"סטודיו מרגלית אורנשטיין", בית הספר השני למחול שהוקם בארץ, שהפך למוקד משמעותי ללימוד שיטות הוראה חדשניות מאירופה. במהלך שנות ה-30, שושנה הייתה אחראית על ניהול סניף בית הספר בירושלים, אליו נסעה מתל אביב שלושה ימים בשבוע כדי ללמד מגוון רחב של תחומים הכוללים התעמלות, ריתמיקה, אקרובטיקה ומחול אמנותי. מעבר לעבודתה כמורה, היא הייתה רקדנית פעילה שהופיעה באירועים תרבותיים ופוליטיים בולטים. בתחילת שנות ה-40, עם סגירת הסניפים בחיפה ובירושלים, המשיכה ללמד בתל אביב ואף הקימה את להקת המחול "מנוער לנוער", ובכך תרמה רבות לעיצוב דור הרקדנים הבא בארץ. בתה של שושנה היא גבי אלדור, שהייתה תלמידה בסטודיו והפכה בעצמה לדמות משפיעה בשדה המחול כרקדנית, יוצרת ומבקרת מחול.

גבי אלדור (1942): נולדה בתל אביב למשפחת אורנשטיין, אמה הייתה שושנה אורנשטיין. היא למדה בסטודיו למחול של סבתה מרגלית אורנשטיין, שהיה הסטודיו הראשון שנפתח בארץ בשנת 1922. אלדור הרקדנית, כוריאוגרפית ומבקרת מחול, סופרת, מתרגמת ומרצה למחול. כמו גם אלדור היא במאית ושחקנית, מייסדת ומנהלת אמנותית שותפה של התיאטרון הערבי-העברי ביפו. בעקבות סיפורה המשפחתי כתבה את הספר "ואיך רוקד גמל"?

חסיה לוי אגרון (1923-2001): נולדה בישראל, רקדה אצל האחיות אורנשטיין, גרטרוד קראוס, תהילה רסלר ואלזה דובלון. התמחתה בריקוד, בניו יורק, אצל מרתה גרהם והנייה הולם. בשנת 1951 הקימה את הקונסרבטוריון הירושלמי הראשון שלימים, בשנת 1960, היה לאקדמיה למוזיקה ולמחול בירושלים. בשנת 1978, ייסדה את מגמת המחול הראשונה

בארץ אשר קיבלה הכרה של משרד החינוך כתוכנית לימודים לבגרות בבית הספר התיכון שליד האקדמיה למוזיקה ולמחול בירושלים. זוכת כלת פרס ישראל למחול לשנת 1988.

ולנטינה ארכיפובה-גרוסמן (1912–1990): הייתה מחלוצות המחול הקלאסי בישראל ודמות מפתח בעיצוב סצנת הבלט בצפון הארץ. בצעירותה למדה בין היתר בסנט-פטרסבורג שברוסיה, אצל גדולי המורים, בין היתר לפי שיטתה של ואגנובה. עלתה לישראל ב-1940 בעלייה בלתי לגאלית והתיישבה בחיפה. בשנת 1943 הקימה בחיפה את בית הספר המקצועי לבלט ברחוב מסדה, שנודע בזכות סטנדרטים אמנותיים ואינטלקטואליים גבוהים. גישה הייחודית שילבה בין המשמעת הנוקשה של השיטה הרוסית לבין פתיחות לחידושים, כפי שהתבטא במעברה להוראה בשיטת ה-RAD הבריטית ובשילוב חלוצי של תרגילי פלדנקרייז למניעת פציעות. ארכיפובה-גרוסמן האמינה כי המחול חייב לנבוע מהבנה אנטומית ותרבותית עמוקה ולא רק מטכניקה יבשה, ובתפיסה זו העמידה דורות של רקדנים ומורים מובילים, בהם מייסדי "הבלט הישראלי", ברטה ימפולסקי והלל מרקמן.

ליאורה בינג היידקר (1950): חוקרת מחול, משוררת ומתרגמת מוערכת, שהייתה תלמידתה המובהקת של ולנטינה ארכיפובה-גרוסמן ואף ירשה את ניהול בית הספר לבלט שלה בחיפה. היא נחשבת לאחת הסמכויות המקצועיות המרכזיות בתחום הבלט הקלאסי בישראל, שילבה בקריירה שלה הוראה במוסדות אקדמיים וכתיבת תוכניות לימוד עבור משרד החינוך, ופרסמה מחקרים משמעותיים העוסקים בקשר שבין מחול לצינות ואסתטיקה.

רות אשל (1942): ילידת חיפה. רכשה את הכשרתה המקצועית הראשונית בבלט קלאסי אצל ולנטינה ארכיפובה-גרוסמן בחיפה, ובהמשך השתלמה בפריז אצל אולגה מורוזובה ובלונדון אצל פיליס בדלס, שם גם הוסמכה כמורה לכתב תנועה "בנש". השכלתה האקדמית כוללת תואר ראשון מהמכללה החדשה בקליפורניה, תואר שני מאוניברסיטת קוויבק במונטריאול ודוקטורט מאוניברסיטת תל אביב בחקר תיאטרון-תנועה. לאורך השנים לימדה מחול במוסדות שונים וכיהנה כמרצה באוניברסיטת חיפה (1991–2005) שם גם ייסדה וניהלה את להקות המחול האתיופיות "אסקסה" ו"ביתא". חוקרת מחול, מחברת ועורכת ספרי מחול, מייסדת של מחול עכשיו - כתב עת למחול.

רינה גלוק (1933-2023): אמנית, רקדנית, יוצרת, חוקרת מחול. בשנת 1951 החלה את לימודיה בג'וליארד ובהמשך הייתה לתלמידתה המובילה של מרתה גרהם. בשנת 1954 מחליטה לעלות לארץ ומוזמנת ללמד ולערוך חזרות בסטודיו של מיה ארבטובה ודבורה

ברטונוב. בסיועה של הברונית בת שבע דה רוטשילד פתחה גלוק סטודיו משלה בתל אביב שלימים הכשיר את מייסדי ורקדני להקת המחול בת שבע. כמובן שגלוק בעצמה ובכבוד הייתה לעמוד טווח של להקה זו כמורה, רקדנית, כוריאוגרפית, מנהלת חזרות ומנהלת אמנותית. רינה שיינפלד הייתה תלמידה ורקדנית בולטת בלהקת המחול בת שבע.

רנה שיינפלד (1938): רקדנית, כוריאוגרפית ומורה למחול. נולדה בתל אביב והחלה לרקוד בגיל 12 אצל מיה ארבוטובה. לאחר שצפתה בהופעה של מרתה גרהם החלה ללמוד מחול מודרני אצל רינה גלוק. את המשך לימודיה היא מקיימת בניו יורק בבית הספר ג'וליארד, שם פוגשת את פינה באוש שהופכת לידידה וקולגה. בשנת 1964, עם הקמת להקת המחול בת שבע חוזרת שיינפלד לארץ ומשתלבת בה כרקדנית ראשית, כוריאוגרפית, מורה ומנהלת. בשנת 1978 היא מקימה את להקה שלה "תאטרון מחול רנה שיינפלד".

אשרה אלקיים רונן (1939-2022): רקדנית, כוריאוגרפית ויוצרת רב תחומית. בגיל 12 וחצי החלה לרקוד בבית הספר למחול של גרטרוד קראוס בתל אביב. בגיל 16 הפליגה לניו יורק ומשם המשיכה גם ללימודים בג'וליארד והייתה בין היחידות שסיימו לימודי כוריאוגרפיה. בשנת 1964 היא שבה לישראל ומצטרפת ללהקת המחול בת שבע. בשנת 1967 הקימה את "הבמה לכוריאוגרפיה ישראלית" בחיפה בסיועה של הרקדנית רות אשל. בשנת 1970 ייסדה אלקיים את האולפן האזורי למחול עמק הירדן, אותו ניהלה ובו לימדה במשך 10 שנים, בשיתוף הכוריאוגרפית הדה אורן, האולפן פועל עד היום. לקחה חלק בייסוד להקת המחול הקיבוצית, יצרה עבור להקות מחול בארץ וביססה את המושג תיאטרון-מחול ביצירותיה.

בתיה כהן: רקדנית ומורה למחול השתלמה בבתי-הספר לריקוד של מרתה גראהם, של מרס קנינגהם ושל חוזה לימון. רקדה והופיעה בלהקת המחול "אנסמבל ירושלים". בוגרת תואר ראשון של האקדמיה למוסיקה ומחול בירושלים, בוגרת תואר שני במינהל וחינוך, ובוגרת התכנית להכשרה פדגוגית למורים. החלה ללמוד מחול באקדמיה למוזיקה ולמחול בירושלים, בתום שירותה הצבאי בהמלצתה של אשרה אלקיים בניהולה של חסיה לוי אגרון. שם גם הגשימה קריירה ענפה בהוראת מחול, שימשה דיקאן הפקולטה למחול בין השנים 1997-2004.

נועה אשכול (1924-2007): כוריאוגרפית וממציאת כתב בתנועה אשכול-וכמן. בין השנים 1943-1945 למדה ריקוד ותרבות גוף בבית הספר של תהילה רסלר. בשנת 1946 למדה אצל רודולף לאבאן בבריטניה. בשנות ה-50 פיתחה ביחד עם תלמידה, אברהם וכמן, את כתב התנועה אשר לימים יקרא אשכול-וכמן, המאפשר למפות את תנועת הגוף האנושי

במרחב בעזרת כלים גיאומטריים. לימדה במסגרות רבות ובשנת 1954 ייסדה וניהלה את "הקבוצה לריקוד קאמרי", שפעלה במשך עשרות שנים בהרכבים שונים והופיעה בישראל ובעולם יצירות לריקוד שחיברה אשכול בכתב התנועה. תלמידתה הבכירה תרצה ספיר, הקימה בשנת 1986 את קבוצת ריקודנטו העוסקת בכתיבה בכתב התנועה אשכול-וכמן ומופיעה עם יצירות שנכתבו בו.

תרצה ספיר (1941-2018): כוריאוגרפית וחוקרת תנועה ישראלית. מתלמידותיה הבולטות של נועה אשכול לכתב התנועה אשכול-וכמן ורקדנית בקבוצת המחול ריקודנטו. מחברת יצירות רבות בכתב תנועה זה וממציאה של שיטת ספיר לשיפור יכולות למידה וקוגניציה באמצעות תנועה וכתב תנועה אשכול-וכמן. ספיר כיהנה כראש בית הספר לאומנויות המחול במכללת סמינר הקיבוצים בין השנים 2000-2007.

נינה טימופייבה (1935-2014): רקדנית ידועה ומפורסמת ביותר בברית המועצות. נדיה, בתה של נינה, מספרת שאימה החלה לרקוד כשסבתה היתה מורה לפסנתר באקדמיה ע"ש וגנובה לבלט בסנט פטרבורג. בתקופת מלחמת העולם השנייה לא היה אוכל, ומישהו העלה את הרעיון לתת לנינה הילדה קצת לרקוד ולהופיע, כדי שתקבל פרוסת לחם בתמורה. היו לה כמובן כל הנתונים והכישרון המתאים, וכך היא החלה לרקוד בבלט קירוב, עד שקיבלה הזמנה להיות פרימה-בלרינה בבולשוי. למרות הפאר והתהילה להם זכתה ברוסיה, היא בחרה לעזוב את הכל ועברה לישראל. עם הגעתה לירושלים, היא פתחה בעיר מרכז למחול.

נדיה טימופייבה (1972): נדיה היא בוגרת האקדמיה לבלט של הבולשוי במוסקבה, רוסיה. בתום לימודיה הוזמנה להצטרף כסולנית ראשית בתיאטרון הקרמלין. עלתה ארצה בשנת 1991, לצד אימה, רקדנית הבולשוי נינה טימופייבה, בהזמנת האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים. זו היוותה נקודת מפנה בקריירה שלה כרקדנית וסללה את הדרך להישגיה בהוראה, כוריאוגרפיה וניהול להקת בלט ירושלים. זוכת פרסים על היותה רקדנית מבצעת, יצירותיה הועלו על במות בארץ ובעולם. בשנת 2014 הוענק לנדיה פרס שרת העלייה והקליטה ע"ש יורי שטרן על הצטיינות והישגים בתחום התרבות שיש בהם תרומה מיוחדת לחברה ולתרבות הישראלית.